

Főiskoláink és a gazdasági államtudományok oktatásának reformja.

Írta: BALÁS KÁROLY.

Egy modern nemzet culturpolitikájának elengedhetetlen kötelessége arra törekedni, hogy az illető nemzet társadalma minél intensivebben vehesse ki a maga részét a társadalom legnevezetesebb problémái körül folyó eszmékből és gondolkodásbeli áramlatokból.

Általános vágyunk, melynek hangoztatása valóban köz-helyszerűvé vált, hogy mi is részesei lehessünk egy jobb^tökéletesebb gazdasági életnek, melyet irigykedve szemlélünk a nyugoti gazdag nemzeteknél. Sokat beszélünk egy radicalis közgazdasági munka szükségéről, új nagyobb arányú fejlődési folyamatot kiváltó gazdaságpolitikáról. Lapjaink vezető-cikkeiben gyakran találjuk megütve ezt a hangnemet, de azért – sajnos – azt kell bevallanunk, hogy azt a sokszor sürgetett alapvető közgazdasági munkát, mely más képet és megélhetési körülményeket adjon nemzetünk társadalmának, csak nem látjuk megjelenni.

A vágyott, az elképzelt, a célul kitűzött fejlettebb gazdasági élettől mélységes űr, sok elhárítandó akadály választja el a mi szegényes, fejletlen, politikai nehéz helyzetektől körülvett és a kivándorlás elvéreztető nagy nemzeti bajával bénított gazdasági életünket.

Hogyan hidaljuk át ezt a mérhetetlen űrt, mely a nyomorúságos jelent az óhajtott jobb jövőtől elválasztja?

Azt hiszem, hogy a gazdaságiak életbe és megélhetésbe vágó komoly problémájánál nem szabad megtűrnünk az üres szölamokat. Pedig mennyi felületesség, mennyi frasis tapad

közéletünkben ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásához. Csak úgy dobálódzunk a közgazdasági politika szövegeivel, anélkül, hogy reális tartalom volna azok mögött az élet valóságában. Az alapos, a gyökerekig hatoló *tudás* lehet csak az a basis, amely egy jobb gazdasági léthez segítő állapot elérésének módjaira rámutathat, mely valóban reális, egészséges eszméket, terveket, célokat suggerálhat közvéleményünknek.

Nekünk még alaposabb közgazdasági tanulmányokra van szükségünk, mint a gazdag nyugati nemzeteknek, mert míg azoknál már az élet valóságából levont tapasztalatok magukban véve szinte észrevétlenül elősegítik a közgazdasági kérdések terén való gondolkodás érettségét és reális voltát, addig nálunk viszonyaink fejletlensége miatt éppen a fejlettebb gazdasági környezet nevelő hatását kell nélkülöznünk és a közgazdasági kérdésekben való egészséges közvélemény és hozzáértő ítélet megteremtését sokkal inkább magától az iskolától kell egyedül várnunk, minthogy éppen ezen a legreálisabb és legfontosabb téren támogatja a legkevesbé az elmélet iskoláját az élet iskolája.

Kétszeresen fontos tehát minálunk, hogy ne egészségtelen, a mi viszonyainkra nem alkalmazható ideológiák áradjanak szét intelligens közönségünk sorában és fejtsék ki suggeráló hatásukat, hanem alapos tudás és anyagi érdekeink egészséges, reális felismerése.

A gyakorlati gazdasági életnek nálunk számos hiányzó tényén alapuló okulást tehát nálunk erősebben és alaposabban kell pótolnia az iskolának, mint másutt, még pedig nem csupán az idegen eszmék egyszerű átültetésével, hanem azok gondosan megválogató bírálatával és különleges szükségleteink józan felismerésével és méltatásával.

Mindezek a követelmények azonban impertinens frázisok maradnak csupán, hogyha intellectualis szerveink és ezek között első sorban főiskoláink nem eléggé színvonalon állók egy ilyen feladat elvégzésére.

Meg kell értenünk azt az kérdést, érzékre kell szert tennünk abban a tekintetben, hogy milyen fontos érdekek fűződnek nálunk a közgazdasági oktatásnak és gondolatterjesztésnek alapos, modern és meggyerő voltához.

Pedig ezen a téren ugyancsak nagyok a mulasztások.

Azt mondhatjuk, hogy a szorosabb értelemben vett jogtudományok oktatása érdekelte eddig csak túlnyomórészen kulturpolitikánkat, a társadalmi és államtudományok többi ágai már kevésbé. A szorosabb értelemben vett jogi pályákon: a bírói és az ügyvédi pályán ott látjuk szerepelni a szigorú szakvizsgát, ezeknek a pályáknak minősítő feltételeit egyre emelik és szigorítják, mi által egyre magasabb színvonalat követelnek meg az azokon működőktől. Ezzel szemben a közigazgatási pályák minősítése nevetségesen alacsony marad. Mi például a bírói vagy ügyvédi pályákhoz az 1912: VII. t.-cikk értelmében ma már egy három szigorlatból és értekezésből álló jogi doctoratus megszerzése után szigorú szakvizsgát és öt évi gyakorlatot kivannak meg, addig a közigazgatási pályákon az államtudományi államvizsgálat elegendő. Ez nemcsak annyit jelent, hogy az ú. n. államtudományi minősítésnek elméleti képzettsége összehasonlíthatatlanul alacsonyabb színvonalú a tételes jogi pályák követőinél, hanem jelenthet évi időbeli elsőbbséget is. Ha ugyanis valaki elnyerte az absolutoriumot, nyomban »leتهتي« az államtudományi államvizsgát, míg a három jogi szigorlat, illetve a jogi doctoratus megszerzéséhez átlagban körülbelül egy esztendő szükséges folytonos tanulás mellett is. Ezután következik az öt évi kötelező gyakorlat. Az »államtudományi« pályákon működőtől mindezt nem kívánják meg. Még az ú. n. politikai doctoratus – közigazgatási képesítésünk e legmagasabb foka – voltaképpen egy nevetségesen könnyű és kényelmes képesítés, – aféle »salon doctoratus« –, ahhoz képest, amit a tulajdonképpeni jogi pályák embereitől megkívánnak.

Nem látszik-e most már itt teljesen jogosnak és szükségesnek az a követelmény, hogy az ú. n. államtudományi pályákon legalább egy magasabb fokú, intenzívebb közigazgatási kiképzést követeljünk meg? Nem méltányos-e azt kívánni, hogy az az »államtudor«, aki voltaképpen jogász kollegájánál amúgy is sokkal kényelmesebben és 5-6 esztendei időmegtakarítással szerzi meg »legmagasabb« minősítését, legalább bizonyos komoly seminariumi munkát, autodidaxist mutasson fel?

A tulajdonképpeni jogi és az államtudományi minősítések között ma fennálló óriási aránytalanság és egyenlőtlenség

olyan absurdum, melynek nehéz párját találunk. Ezen feltétlenül változtatni kell, még pedig minden halogatás nélkül, mert e reformnak sem akadályai, sem pénzügyi oldalai nincsenek. Egy egyszerű törvényhozási tényről függ az egész.

Egyúttal azonban intenzívebbé teendő általában is az államtudományi oktatás.

Az államtudományok fogalmát tágabb és szűkebb értelemben vehetjük. A tágabb értelemben a tételes jogi és nem jogi államtudományok egyaránt tartoznak, míg a szűkebb értelemben vett fogalom körét a nem jogi államtudományok töltik be. Közönségesen ezeket az utóbbiakat értjük államtudományok alatt.

Az államtudományok körét ebben a szűkebb értelemben a gazdasági érdekű államtudományok töltik ki legnagyobb-részt a statisztikával együtt. A németek »Staatswissenschaften« alatt közönségesen a közgazdaság-statisztikai államtudományokat értik.

Jogi és államtudományi oktatásunkban az államtudományokat joggal nevezhetjük a mostoha gyermeknek. Míg a jogi oktatás reformja évek óta probléma gyanánt él elméleti és gyakorlati jogászok körében, addig az államtudományok főiskolai oktatásának közelebbi módja nélkülözötte a gondoskodást. Most iktatták törvénybe a jogi minősítés szigorítását, az egységes ügyvédi és bírói vizsgát, anélkül, hogy az államtudományok főiskolai oktatásának mikéntjével, hiányainak javításával és pótlásával közelebbről foglalkoztak volna.

A közelmúltban felvetett közgazdasági egyetem eszméje, illetve a műegyetemen létesítendő közgazdasági osztály gondolata szintén a kérdés behatóbb megvitatását sürgetik.

A közgazdasági ismeretkör fontosságát nem czélom bizonyítani. Elég rámutatnom arra a tényre, hogy a haladó culturnemzetek nagy súlyt helyeznek arra. A haladás és a reális nemzeti fejlődés iránt való érzék kérdése, vajjon a főiskolai oktatásunkat irányító tényezők valósággal átérzik és megértik-e jog- és államtudományi főiskoláink eme legmodernebb ismeretkörének jelentőségét, vagy pedig, hogy csak amolyan culturdivatcikknek tekintik-e a közgazdasági stúdió-mokat, melyeknek szerintük is meg kell ugyan lenniök az egyes facultásokon, anélkül azonban, hogy képesek volnának

megítélni annak a kérdésnek nemzeti és társadalmi téren életbevágó fontosságát.

Mindenkinek be kell látnia, hogy mily különbség az, hogyha vezető értelmiségünk főiskolai pályáján az uralkodó gazdaság- és sociálpolitikai eszméknek tudományosan pártatlan, tisztult és rendszeres kritikájával találkozik, vagy pedig, hogyha ennek a vezető értelmiségnek tudományos nevelése nélkülözi a modern közgazdasági gondolkör európaiasító kulturhatását, hogy mily fontos továbbá az, ha az állam komolyan igyekszik gondoskodni arról, hogy ezt a kulturhatást valósággal kifejteni is tudó tárgyilagos és akpos tudományossága professori gárda fejlődhessék és juttasson rendeltetési helyére, és másrésről mily káros, hogyha kellő szakszerűséggel és látókörrrel nem rendelkező kontárokkal, avagy a sociális destructio fanatikusaival nyomorítanak meg valamely kathedrát egy-egy főiskolai nemzedék szellemi életének rovására.

Egy-egy nemzedék szellemi életének egyoldalúsága, a közéletünk folyását illetékes bírálatban részesítő értelmiségünk közgazdasági analfabetismusa múlhatik ekként igen csekély veletörődésen.

A közgazdasági érdekű államtudományi oktatás problémájával foglalkozni tehát elsőrendű és actualis kulturkötelesség. Hozzátehetjük, hogy miután a megoldás kérdése elsősorban nem pénzbeli, hanem érdeklődésbeli, gondolkodásbeli és intézkedésben kérdés, a megoldási törekvésnek tényekben való kifejezésre jutása vagy halogatása egyszersmind ethikai kérdés is.

Ha a közgazdasági érdekű államtudományok főiskolai oktatásának szempontjait közelebből akarjuk vizsgálni, akkor elsősorban figyelemmel kell lennünk e tudományok és a tételes jogi tárgyak között mutatkozó különbségre. Míg a tételes jogi tárgyak úgy nevezett kenyérestudiumok, melyeknek a gyakorlati életben kenyérkereső jogi pályák felelnek meg, addig közgazdasági tudományoknak ilyen természetű hivatalos praxisa az életben nem igen van a reájuk vonatkozó hivatásos professurán kívül.

A közgazdaságtan ugyanis nem az egyéni gazdasági boldogulás tudománya vagy mestersége, hanem a gazdaságiakkal

összefüggő társadalmi, nemzeti érdekek, célok, cselekvésmódok, eszközök és intézmények stb. tana és bírálata. Feladata tehát nem tételes törvényeket megismertetni, hanem érzéket, kritikát, látókört, eszméket adni, reális, modern gondolkodást és judiciumot nyújtani társadalmi és politikai kérdéseinkben. Olyasvalamit kell tehát megadni ezen elméleti államtudományok főiskolai művelésének, ami nélkül a tételes jogi tudás és különösen a gyakorlati közigazgatás vagy politika embere egyoldalú és a modern kor színvonalán nem álló lehet csak. Nem közvetlen tételes doctrinát nyújtanak tehát a gyakorlati élet számára, hanem gyakorlati alapot, modern nézőpontokat adnak a tételes jogi tudás emberei számára. Különösen Magyarországon van és lett volna szükség az intenzívebb közgazdasági kritikára és szellemre, mert humanistikus világnézetű vezető társadalmunk nagyon is naiv volt ahhoz, hogy a gazdasági realitások terén is megállhatta volna helyét.

De míg a tételes jogi tárgyak konkrétan előtárható dogmatikus szabályokkal ismertetnek meg, addig a közgazdasági tudományok inkább philosophikus szemléletet és ezen nyugvó gazdaságtörténeti és statisztikai áttekintést nyújtanak. Nem lehet tehát a közgazdaságtant abban az értelemben megtanítani és megtanulni, mint pl. valamely konkrét törvényt, a polgári perrendtartásnak, váltó eljárásnak tételes szabályait.

Ebből következik, hogy míg a tételes tárgyaknál az ún. jogászi kenyérstudiumoknál a kellő szorgalom és emlékezőtehetség különösebb jogi érzék nélkül is képes az átlagos tehetségű hallgatót bizonyos *mennyiségű* alapismeretek birtokához segíteni és így a kenyérkereső jogászok számára átlagosan elegendő elméleti tudású emberré tenni, addig a gazdasági államtudományoknál úgyszólván lehetetlen ilyen értelmű tudásmennyiséget biztosan meghatározni. Hiszen ez utóbbi ismeretágakra vonatkozólag nincsen szó közvetlenül alkalmazható tételes szabályokról és e szabályok értelmében eltanulandó vagy elintézendő konkrét esetekről, hanem a közgazdasági gondolkodás érettségének, a socialpolitikai érzéknek, a gazdaságpolitikai kritikának stb. megszerzéséről, a gazdasági jelenségek vizsgálatban való bölcséleti következetesség és alaposág eléréséről.

A szorosán vett jogi tudományoknál is a végső cél a

jogászi érzék, gondolkodás és alaposág biztosítása. Csak hogy míg itt az átlag számára elegendő tudás biztosítékait úgy szólván kézzelfoghatólag előírhatjuk, addig a közgazdasági ismeretágaknál megfelelő közvetlen gyakorlat hiányában ilyen konkrét gyakorlati mérték is hiányzik.

Nem csoda tehát, hogy a tételes jogi stúdiumok ennél fogva sokkal alkalmasabb vizsgatárgyak a közgazdaságiaknál. A tételes jogi tárgyak vizsgálati gerinczélül maguktól kínálkoznak a fontosabb tételes jogszabályok. A közgazdaságtanban ilyenek nincsenek, vagy állíthat is fel egyik-másik elmélet ilyenek azok a különböző irányok, felfogások szerint folytonosan változni és különbözni fognak. Más módon kell tehát tanulni és tanítani a közgazdasági tárgyakat, mint a tételes jogiakat.

Nézzük tehát röviden a szerintem alkalmasnak látszó közgazdasági oktatás és tanulás szempontjait.

Mindenekelőtt arról kellene a főiskolai tantervnek gondoskodnia, hogy a hallgatók részére a közgazdasági államtudományok tanulmányozása céljából *kellő időt* biztosítson, amely alatt nyugodtan e tárgyak tanulmányozásának szentelhetik magukat.

Ez a szempont igen fontos. Az eddigi jogi oktatásügyi politika azonban soha sem gondolt erre. Jelenleg a három alapvizsgás rendszer mellett a szigorú vizsgarendszer egyenesen kizárja azt, hogy a hallgatók túlnyomó többsége mással alaposan foglalkozhassék, mint amiből az illető alapvizsgákra kell készülnie. A három év szorgalmi ideje, ekként egyszerű vizsgálati traininggé válik, anélkül, hogy gondoskodás történt volna arról, hogy egy-egy alapvizsgán lehetőleg a homogén tantárgyak kerüljenek össze. Szakembernek egyoldalúsága majd az egyik, majd a másik tudománycsoportnak tulajdonítja a döntő fontosságot, ami azután ingadozó felsőoktatási politikánkban is kifejezésre jut.

Sokat lehetne erről beszélni, de rövid akarok lenni s csak arra mutatok rá, hogy a gazdasági államtudományok, melyek külföldön külön önálló tudománycsoportokként jelennek meg, az egyes fakultásokon, sőt a modern fejlődés külön fakultásokat alkot számukra¹⁾, nálunk még a vizsgálatok során sem tudnak önállóan érvényesülni.

¹⁾ Ilyen külön fakultás pl. a müncheni ötödik, közgazdasági fakultás.

Nézetem szerint két félévet a közgazdaság-statisztikai ismeretek hallgatásának kellene szentelni és az egyik alapvizsgának tárgyait is akként állapítani meg. Ha azt a kifogást hoznák fel ez ellen, hogy ez kivihetetlen jelenleg, akkor is megvalósítható volna ez az elv legalább oly módon, hogy pl. a harmadik és negyedik félévben a közgazdasági és statisztikai tárgyak hallgatása volna a tantervbe beleillesztve s ezeken kívül az alapvizsga tárgyát nem képező más szintén nem tételes államtudományi tárgyaké, pl. az alkotmány- és kormányzati politikáé stb. Szóval ne szerepeljen még egy másik nehezebb alapvizsgálat tárgyát képező stúdium is a közgazdasági tárgyak mellett s ezek rovására.

Daczára annak, hogy a közgazdasági tárgyak a tételes tárgyaknál kevésbé hálás vizsgái tárgyak, a belőlük való kötelező alapvizsgát feltétlenül szükségesnek tartom a mi viszonyaink között. Sajnos ugyanis, hogy jóformán a vizsga az egyedüli sanctiója bizonyos átlagtanulmány elvégzésének a mi viszonyaink között. Ezekből a tárgyakból tehát a vizsga eltörlése a túlnyomó többségnél annyit jelentene, hogy az illető tárgyak tanulmányozása a hallgatók részéről teljesen megszűnnék.

A közgazdasági tárgyak nagy anyagánál fogva ajánlatos volna továbbá az eddigi kettő helyett három főcollegiumba tagolni a közgazdaságtant, u. m. az elméleti közgazdaságtant és közgazdasági irodalomba, a közgazdasági és socialpolitikába és a pénzügytanba. A statisztika természetesen azonkívül negyedik főcollegiumnak maradna meg. E négy összefüggő tárgy alaptanulmányozására a megfelelő gyakorlatokra és seminariumokra szükséges volna lehetőleg két teljes semester.

Belátom, hogy a közjognak az alapvizsgálatok sorában való más elhelyezése a jelenlegi rendszer mellett elég gondot okozna. Ha azonban jobb eredményt akarunk a nem tételes államtudományok oktatásában elérni, okvetlenül szükségesnek tartom azt, hogy a hallgatóságnak meglegyen a heterogén tárgyakkal meg nem osztandó kellő ideje azok alapjainak nyugodt és zavartalan megszerzésére, miért is úgy a semesterek, mint az alapvizsgák tekintetében együvé csoportosítva és önállóan kellene azoknak érvényesülniök.

Az eddig előadottakból következik azonban az is, hogy a gazdasági államtudományok kellő tanulmányozását korántsem biztosíthatja még azok kötelező hallgatása és a belőlük teendő alapvizsga. Ezek a tárgyak par excellence semináriumi tárgyak. Németországi 1911-iki utamban az egész nyári félévet e kérdés tanulmányozásának szenteltem és arról győződtem meg, hogy ottan is ugyanígy fogják fel a dolgot. A semináriumi tanulmányok ott legnagyobb részben a doctori dissertatiót készítik elő.

E tárgyak hallgatása és az alapvizsgák tehát a nagy tömeg számára az átlagos tanulmányi minimumot biztosíthatják csak, illetve biztosíthatják azt, hogy a nagy átlag egy bizonyos tanulmányi mennyiséget fektessen be a közgazdasági tárgyak művelésébe. Azt a tanulmányt azonban, amely e tárgyak sajátos természetéből folyólag egyedül képezheti garantiáját egy kielégítő közgazdasági alaposottság, érzék és műveltség megszerzésének, csak a semináriumi autodidaxissal összekötött elmélyedés adhatja meg.

Összegezve most már a németországi közgazdasági semináriumokban elért nagyszerű paedagogiai eredményeket a mi sajátos magyar viszonyainkkal¹⁾, az a meggyőződésem forrott ki, hogy a mi sajátos viszonyaink között a közgazdasági oktatásban azt az elvet kellene keresztülvinni, hogy a tanulmányi idő egy önálló kellő részének biztosítása alapján teendő vizsga foglaljon helyet a nagy átlag számára és ezenfelül igazolt semináriumi haladó munkásság mellett létrehozandó magasabb igényű dissertatio azok számára, akik államtudományi doctorátusra tartanak igényt.

Németországban a doctori dissertatiók nagyobb részének alapja lelkiismeretes semináriumi munkásság. Ami nagy részben indolens hallgatóságunk mellett nézetem szerint csak úgy érhetnék el a közgazdasági oktatást, illetőleg kielégítő eredményt, hogyha lehetőleg az mondatnék ki, amit a németek jobb egyetemlein a gyakorlat részben biztosít, hogy az államtudományi doctorátus megszerzése végett bizonyos szigorúan ellenőrzött és beigazolt eredményes semináriumi munkálkodásra van szükség.

¹⁾ E kérdés bővebb kifejtése nagyobb terjedelmet igényelne, miért is azt más helyen tartom fenn magamnak.

Korántsem gondolok ezzel a kötelező seminariumok agyrémére, mely csak a dologhoz mitsem értő laikusok agyában kisértethet. Egy valamire való seminariumba nem is szabad mást, mint a professor által arra alkalmasnak ítélt egyént felvenni, még kevésbbé megtérni ilyeneket, vagy passive viselkedőket. A német seminariumokban előre megkövetelik, pl. hogy kiki bejelentse tanulmányozandó témáját, hogy időszakonként közölje, mennyire haladt s hogy referáljon vizsgálatainak eredményéről. A seminariumokat az oda nem való elemek behatolása egyenesen agyonüti s ezért nagyon helyeselhető az a németországi gyakorlat, mely szerint a három semináriumi ülést igazolatlanul elmulasztó egyént egyszerűen törlik és belépési jogát megvonják. E rendszer mellett egyedül annak elérésére gondolok, hogy aki már államtudományi doctorként akar szerepelni, az mutasson is fel tudományosabb természetű tanulmányokat.

Önként értetődik, hogy ezzel az államtudorok száma alaposan megcsappan nálunk. Azt hiszem azonban, hogy ennek daczára is igen sokan jelentkeznének semináriumi munkálkodásra és azt hiszem, hogy a jelentkezők kellő selejtezése és kellően szigorú semináriumi rendszabályok mellett óriási haladást lehetne elérni abban a tekintetben, hogy hallgatóságunk – bár közvetlen kényszer hatása alatt – eddig nem is sejtett intensivitással vetné magát a gazdasági államtudományok behatóbb művelésére.

Magától értetődik, hogy emellett a rendszer mellett kellő számú és értelmiségű assistensre volna szükség, mert a tapasztalatok szerint 20-30 hallgató egy haladó seminariumban már nagyon is elég. A nagy szám illusoriussá teszi a semináriumot és működését az extensiv colloquiumok színvonalára süllyeszti.

Kérdés most már, hogy az írásbeli dissertatio e nagy igényű mértékének behozatala esetén mi történjék a szóbeli szigorlatokkal?

Szerintem változatlanul megkövetelendők azok is. Sőt államtudományi qualificaló erőt csakis a szóbeli szigorlatoknak, vagy mondjuk a megerősített és két részre osztott államtudományi államvizsgának adnék meg, a mostani alaki államtudományi államvizsga megszüntetésével.

Tehát a két államtudományi szóbeli szigorlatot, avagy egy bizonyos számú jog- és államtudományi egységes szóbeli szigorlatot mindenkinek le kellene tennie. Aki pedig államtudományi doctoratusra tart igényt, ezek után végzendő, legalább egy semesteri igazolt reális seminariumi munkásság eredményeként szolgáltasson megfelelő írásbeli dissertatiót, mely természetesen megfelelő seminariumi ellenőrzés, megvitatás és referálás alá esnek.

Jól tudom, hogy ilyen természetű kiképzés megadására azonban csakis egyetemi jellegű facultások alkalmasak, ahol megtalálható nem csupán a kellő könyvtári és seminariumi berendezés, valamint a *megfelelő* professori, docensi és assistensi garda, hanem ahol megvan a hallgatóság közül való kiválogatódás lehetősége is. De hiszen a jog- és államtudományi oktatást Európában és a kulturvilágban egyebütt sehol sem bízzák másra, mint egyetemi jellegű facultásra. Csak Magyarország az egyedüli kivétel in pejus.

Nem csinálhatok titkot abbéli meggyőződésemből, hogy egy modern államtudományi oktatás céljaira csakis az egyetemi facultas nyújthat elég készséget és hogy jogakadémiaiink is vagy egyetemi facultásokká teendők, vagy megszüntetendők. Hogy pedig a legszükségesebb egyéb jellegű katedrákkal megerősít ott speciálisan jog- és államtudományi facultas magában is miért nem állhatna meg és nem működhetnék kellően ami viszonyaink között, nem tudom belátni. Most, amikor 7-8 semesteres tanulmányi rendet követő jog- és államtudományi hallgató minden évben egy alapvizsgát, a harmadik alapvizsga után közvetlenül pedig államvizsgát vagy szigorlatokat kénytelen tenni, a tanulóknak merem mondani, hogy legalább 95 százalékra nézve a szakmáján kívül eső facultas semmiféle jelentőséggel nem bír. Az esetleges kivételt képező teljesen elenyésző kisebbség pedig egy-két önnálló jogi facultas létezése esetén is helyet találhat a többkarú egyetemeken.

Megjegyzem még itt, ugyancsak hazai viszonyainkra vonatkozólag, hogy a közigazgatási seminariumi munkálkodás lehetőségének *conditio sine qua nonja* a magyaron kívül legalább egy modern világnyelv tudása. Ebben a tekintetben óriási hátrányban vagyunk a németekkel, francziákkal ango-

lókkal szemben. Haladó semináriumi munkássághoz tehát szerintem okvetlenül meg kellene követelnünk annak az igazolását, hogy a semináriumban dolgozni akaró egyén legalább egy ilyen modern nyelv írott szövegét kifogástalanul megértse. Hiszen még a kiélt egyetem Staatswissenschaftliches Institut-jában is megkövetelik a németen kívül legalább a francia és angol nyelv ismeretét. Ottlétemkor erre vonatkozólag Hoffmann, az intézet egyik vezetője azt mondta, hogy hiszen ez a legkevesebb, amit a közgazdaságtan modern művelőjétől követelni lehet.

Sajnosán kell bevallanunk, hogy egyedül a magyar nyelv tudásával megfelelő közgazdasági semináriumi működést végezni nem lehet. Az államtudományi oktatást tehát főiskoláinkon legalább egy szabadon választandó modern nyelv tanulásának kell kiegészítenie, hogy a haladó semináriumi munkálkodásra jelentkezőknak módjukban álljon a tanulmányozandó szövegek megértése.

El kell ismernünk, hogy az imént vázolt államtudományi képesítés megszerzése némileg fáradtságosabb és hosszabb a jelenleginél, de ezzel szemben rá kell mutatnom arra is, hogy ma az 1912: VII. t.-cikk meghozatala után, amikor az ügyvédi és bírói pályákra csak a jogtudományi doctoratus és ezenfelül öt évi gyakorlat képesít, az államtudományi képesítés még így is jóval kényelmesebb maradna a jogtudományinál, ha az ajánlott államtudorságot és a tervezett gyakorlati közgazdasági vizsgát beleszámítjuk is. Többet tanulni, mint eddig, nem árt a magyarnak.

Röviden tehát a következőkben foglalom össze azokat a szempontokat, amelyek megvalósítása nézetem szerint a közgazdasági államtudományok főiskolai oktatása tekintetében szükségesek:

1. egyetemi facultásnál nem kisebb értékű főiskola;
2. a tanulmányi időből lehetőleg kiharítandó két semesternyi idő az elméleti közgazdaságtan és irodalom, a gazdaság- és socialpolitika, a pénzügytan, a statisztika alapismeretei, a megfelelő gyakorlatok és proseminariumok számára, valamint szükség szerint egy szabadon választandó modern nyelv részére;

3. ennek az évnek végén lehetőleg egy külön közgazdasági alapvizsga;

4. absolvalás után szóbeli szigorlatok. Az államtudományi doctoratushoz ezenfelül;

5. legalább egy félévi haladó seminariumi reális működés a szóbeli szigorlatok letétele után;

6. s ennek alapján seminariumi elreferált és ellenőrzött írásbeli dissertatio.